

E T Ü D L E R

İstihsalin Hakikî Mahiyeti

Yazan:

Ord. Prof. Dr. UMBERTO RİCCI
(İstanbul)

I Z 3 IV
(1943)

I. İKTİSADÎ İSTİHSAL VE ROLÜ.

1 — İki ana mefhum: İstihsal ve istihlâk.

İktisadî hayatın iki kutbu vardır: İstihsal ve istihlâk.

Doğrusunu söylemek lâzımgelirse, bu iki kutup arasında bile bir hiyerarşi kurulabilir. Zira bir insan belki istihsal etmekten vazgeçebilir. Fakat eğer yaşamak isterse herhalde istihlâk etmek zorundadır. Filân şahıs, eğer istenilen kuvvet ve zekâdan mahrum ise, yahut geçinme vasıtalarını atalarının cömertliğinden elde ediyorsa, istihsal etmek zaruretinden kendini kurtarabilir. Fakat bütün bir cemiyet asla!

Millet istihlâk etmek için, aslından tabiatın tedarik ettiği ilk maddelere çalışmasını tatbik ederek ve yardımcı olarak birtakım tesisat ve âletleri kullanarak, çalışmak zorundadır. İstihsalin üç âminin: sây, toprak ve kapital, klâsik beyanı bundan ileri gelmektedir. İktisadî istihsalin neden ibaret olduğunu araştırmak isterim.

2 — İstihsal şekil değiştirme demektir.

İstihsal etmek, eşyanın, değerini arttırmak maksadile şeklini değiştirmek demektir.

Değer! İşte üzerinde çok mürekkep akıtılan bir kelime.

Çerçevesi müphem olan, iyi farkolunamıyan bu kelime sanki mahsus zihinleri karıştırmak için icat edilmiş. Bugünkü müelliflerin birçoğunca olduğu gibi, bence de değer: mübadele değeri demektir, ve bu miktar para birimleri vasıtasile ifade edilir. Bir Türk müshahsil: «100 Türk liralık bir değer istihsal ettim» der. Amerika Bir-

leşik Devletlerinde bir müstahsil: «Yüz dolarlık bir değer istihsal ettim» der. Her ikisi de bu cümle ile gerçek bir şey -maddî bir şey yahut bir hizmet- var ettiklerini ve bunu beyan edilen para miktarı mukabilinde sattıklarını yahut satabileceklerini bildirirler.

Şekil değiştirmek kelimesinin istikakının telkin ettiği gibi, sadece *şekil* değiştirmek demek değildir. İktisatçı için eşyanın *şeklini* yahut bünyesini değiştirmek, kezalik eşyanın *zaman* ve *mekân* içinde yerini değiştirme, bir *şekil* değiştirmedir. Şekil değiştirmek B maddesinin A maddesi yerini tutması demektir, fakat *şekil* değiştirmenin iktisadî olması için B maddesinin, bir daha görünmemek üzere ortadan kalkan A maddesinden daha fazla değeri olması lâzımdır. Asıl istihsal bu *değer fazlasını* yaratmaktan ibarettir.

Ziraat tohumları ve gübreleri yeni birtakım toprak mahsullerine tahvil eder, fakat yeni toprak mahsulleri tohum ve gübrelerin yerini daha faydalı bir surette tutacaklardır. Münakalât bir maddeyi filân yerden kaldırarak daha büyük bir değeri haiz olacağı filân yere götürür.

3 — *Şekil değiştirme bir değer arttırmayı hedef edinir.*

Bir istihlâk maddesine müncer olmak, varmak için istenilen *şekil* değiştirmeler silsilesinde, sırasında ilerledikçe değer mütemadiyen artar. İnsanlık işe: yer, ilk madde, kudret gibi bazı malları *işgal* etmekle başlar. Bu mallardan makinelerin, hayat kanunlarının yardımıyla zarurî olan maddeleri *çeker çıkarır*: İhraç sanayinin ve ziraatin rolü budur. Sonra imal sanayii, evvelki sanayiinden önceden hazırladığı maddeleri *değiştirir* ve *terkip* eder. Bununla beraber, arzu edilen madde henüz hazır değildir. Ticaret işi, yahut ticarî sanayi fabrikalarının mahsulünü bir daha tadil etmek, ekseriya nakliye sanayii ile *isbirliği* yaparak bu mahsulü tekrar bölmek, elden ele devretmek, geçirmek için zarurî olur.

Bütün bu çeşit çeşit sanayi son maddeye, istihlâk maddesine varmaya kadar istihsal fiilinde bulunurlar. Hepsi *değer ilâveleri* yaratırlar. İstihlâk maddesi, insanı sonradan çalışmak yahut beklemek zorunda kalmaksızın derhal tatmine elverişli olmalıdır. O vakit madde en büyük değerine vâsıl olmuş, varmıştır. Artık istihlâk başhıyacaktır. İstihlâk edilebilen bir maddenin tam değeri, birbirini takip eden müstahsil takımlarının bu maddeye yaptıkları *değer ilâveleri* toplamıdır.

Eğer istihsal edilen şey ayrı ayrı birimler halinde satılabilirse, her birimin değeri fiyatıdır.

Şekil değiştirme mefhumunu diğer bir cihetten tamamlamak lâzımdır.

A maddesini B maddesine çevirmek için bir takım *ikinci derecede şekil* değiştirmeler de zaruridirler. A maddesi bir ilk maddedir. Ve B maddesi de, bir istihlâk malı oluncaya kadar, bir ilk maddedir. Fakat B maddesini elde etmek için, bir takım yardımcı maddelerin A' (meselâ kömür) tahrip edilmeleri lâzımgelir. Ve bu maddelerin değeri doğrudan doğruya B maddesinin değeri içine girer. Tesisat A'' ve âlet takımı da A''' şekil değiştirirler, bunların değerinin bir *parçası* (bir yıl içinde) B maddesinin değeri içine girer.

Nihayet hizmetler hakkında beyan edilecek bazı munzam mülâhazalar vardır ki, bunları gelecek paragrafa bırakıyoruz.

4 — Hizmet istihsalı.

Bazı değer yaratmalarda şekli değiştirilebilecek *maddî* bir şey yok gibi görünür: o vakit de *hizmet* mefhumuna müracaat etmek, başvurmak lâzımdır. Hizmet de bir iktisadî maldır.

Bazan hizmet adı altında arzu edilen ve satın alınan şey *bir sürekli malı* geçici kullanmadır: meselâ bir apartmanı bir sene kullanma. O vakit istihsal istihlâkten ayrılmaz bir mahiyet alır ve istihsal sürekli malı, istifade esnasında, muhafaza etmek ve bakmaktan ibarettir.

Ekseriya, *bir insan işini arzu ederiz*: hizmet adı altında, bir çalışmayı, bir işi satın alırız. Ve istihsal bu çalışmanın, bu işin tesliminden ibarettir.

Bir doktorun hasta bakmağa gidişinin, bir tiyatro temsilinin değerleri var mıdır? Şüphesiz. Çünkü bunlar satılmaktadır: doktor ve aktör müstahsildirler, hasta ve tiyatro müdavimi müstehliklerdir.

Doktorun hasta bakmağa gidişi, tiyatrodaki temsil iktisadî mallardır. Bunların alınarak beraber götürülebilen maddî bir şeyde tahakkuk etmemelerinin ehemmiyeti yoktur. Dikkatle bakılınca, burada da şekil değiştirmelerin vâki olduğu görülür.

Birinci bölüm hizmetlere (*sürekli malları geçici kullanma*) gelince, dolambaçlı bir suretle olmakla beraber, bir şekil değiştirmeden bahsedebiliriz. Sürekli malların istihlâki birtakım istihsal fiilleri ile zarurî olarak giriftir. birbirine geçmiştir. Sürekli malların en ehem-

miyetlileri ile: *Hermann*'dan *Walras*'a kadar birçok müelliflerin kapital sınıflarına soktukları, oturmaya mahsus evlerle iktifa edelim. Eve bakmak, evi beklemek ve tamir etmek lâzımdır. Hulâsa, ev istihlâk edilirken de hakiki müstahsil bir faaliyet ister. Öyle olunca -itiraf etmek gerektir ki- bazı istihlâk malları için, istihsal, mal müstehlikin eline geçtikten ve müstehlik malı kullanmaya başladıktan sonra da, mahdud bir nisbette olmakla beraber, devam etmektedir.

İkinci bölüm hizmetlere (insan işleri) gelince: Evvelâ gayesi insanın şeklini değiştirmek olan hizmetleri ayırarak belirtelim. Bir dışçının, bir operatörün, yahut bir masörün ve hattâ bir profesörün gördüğü hizmetlerin hali böyledir. Profesör gerçekten talebenin fikrinin şeklini değiştirmektedir. Diğer insan işleri ya bayağı şekil değiştirmelere münce olan fiiller -meselâ amelelerin işleri- yahut ikinci derecede şekil değiştirmelerdir (§ 4).

Hulâsa, şekil değiştirme mefhumunun, bütün istihsal fiillerini kaplayabilmesi için, genişletilmesi ve intibak ettirilmesi icabeder ve -teslim edilmelidir ki- buna güçlükle varılmaktadır.

5 — *İstihsal bir zaman süresi ister.*

İstihsal mefhumunu tesbit etmek için, bize bir unsur daha lâzımdır: *zaman süresi* unsuru.

Herhangi bir istihsal vetiresi her vakit, uzun veya kısa bir zamana muhtaçtır. Muayyen bir anda yahut muayyen anlarda mevcut olan bir emtia stokundan farklı olarak, bir istihsal vetiresi birçok istihsal fiillerini kavradığı için zamanın geçmesine muhtaçtır. Bir istihsal vetiresinin bir an sürdüğünü, yahut bir anda mevcut olduğunu beyan etmek mânâsızdır.

Medenî işlerde (ve umumiyetle iktisadî muamelelerde) kabul edilen zaman birimi yıldır. İstihsal, diğer bir müddet açıktan açığa gösterilmemişse, yıl imtidadmca değer yaratmaktır.

6 — *İstihsal edilen değer itibarî olmamalıdır.*

İstihsal bir değer yaratmadır, derken, sırf *itibarî* bir değer değil, gerçek bir değer bahis mevzuu olması lâzımgeldiğini kastediyorum. İktisatçıların ötedenberi alışkın oldukları bu tefrik son büyük harp devrinde halk arasında yayıldı. Harp halindeki memleketlerin hükümetleri -ve onlara bakarak tarafsız memleketlerin hükümetleri de- bu âfet yüzünden büyük miktarda artan devlet masraflarına dayanabilmek için, kendilerini kâğıt para basmağa mecbur

sanyorlardı ve binnetice fiyatlar çıkıyordu. Fiyatların yükselmesi aynı nisbette değerleri yükseltiyordu, çünkü bir meta miktarının değeri, bir birimin fiyatile çarpılan birimlerinin sayısından başka bir şey değildir.

Alâkah, nekadar değerın sayıca ifadesi artıyorsa da. daha fazla ihtiyaçları tatmin etmediğini anlamakta gecikmedi. İşçiler, itibarî olarak aynı kalmış eski ücretlerinin faydalı şeylerden gittikçe azalan bir miktar satın aldıklarını ve bunun neticesi olarak ailelerinin mütemadiyen daha az ihtiyaçlarını tatmin ettiklerini, kendi zararlarına olarak öğrendiler. Ve sendikaları ve diğer organizasyonlar yardımıyla fiyat endekslerin yükseldikçe ücretlerinin de, tâdil edilmek üzere, zaman zaman gözden geçirilmesini istediler ve elde ettiler. Böylece üç terimle ifade edilen bu kusurlu tedricî artma, harekete getirilmişti: geçinme masrafının yükselmesi, ücretlerin yükselmesi, geçinme masrafının yükselmesi.

Bu uğursuz hareketin son sebebi kâğıt para çıkarmadır, ve bugün *enflasyon* denilen korkunç içtimaî hastalığın, iğrenç adı dillerde dolaşmaktadır. Para yahut banka kredisi şeklinde bir miktar umumî alım kuvvetinin, tedavül ettireceği emtia karşılık olarak yaratılmaksızın, tedavüle girmesi, içi boş olarak vücuda getirilen fazla mebzul alım kuvvetinin fiyatları kabartması için kifayet eder^[1].

Öyle olunca, bir zaman süresi içinde yaratılan yeni değerın gerçek olmasını ısrarla istiyelim: itibarî artma muhtevassız, içsiz bir rakamla ifade olunur.

Böylece iktisadî istihsalin tarifini yapmış oluyoruz. Bu tarifi şu kelimelerle beyan ediyorum: gerçek olan, itibarî olmyan ve muayyen bir zaman devrine nisbet edilebilen her bir yeni değer yaratma.

[1] İstihsal fikrini değer fikri üzerine kurarak, mahsulün müstehlike mübadeleden geçerek eriştiği bir cemiyette bulunduğumu zımmen kabul ediyorum. Bu cemiyette iş bölümü ve para mühim bir rol oynarlar. -Bu cemiyette bile bazı mallar mübadeleden kaçabilir. Fakat o vakit değerlerini, değerın tesbiti umumî kaide olduğundan, kıyas yolile hesab etmek kolay olacaktır.

Bilâkis, mübadelelerin tektük vâki olduğu iptidai bir cemiyetten bahsedilseydi, kabul ettiğim istihsal tarifi artık kullanılmıyacaktı. O vakit (insanların arzularını tatmin kabiliyeti mânasında) fayda fikrine sapmak lâzımgelecek ve öyle olunca istihsalı, fayda yaratma olarak tarif etmek gerekecekti (gerçekten iktisatçılar tarafından umumiyetle kabul edilen tarif de budur); ve birtakım yeni nazari meseleler ortaya çıkacaktı.

Modern cemiyet mübadeleye dayandığı için, bu hususî meseleleri bir tarafa bırakarak, bu hususta değer fikrine istinad edebilirim.

7 — *Safi mahsul.*

İlim bir yıl içinde her teşebbüs tarafından yaratılan yeni değere bir ad ayırmıştır. Bu ad, teşebbüsün aynı devir esnasındaki *safi mahsulüdür.*

Müteşebbis safi mahsulü, bu mahsulü yaratanlara *dağıtır.* Teşebbüsün fikrî ve bedenî işçileri *aylık* yahut *ücret* alırlar. Kapital yahut arazi tedarik edenler *faiz* yahut *rant* alırlar. Geriye kalan, müteşebbisin *kârı*, müteşebbisin işinin ve kendisinin malı olan kapitaleri kullanmanın bedeli, karşılığıdır. Ücret, maaşlar, faizler ve rantlar, kâr, safi mahsulün parçaları, teşebbüse karışanların *gelirleridir.*

Devlet denilen dev gibi teşebbüs de dahil olduğu halde bir milletin büyük, küçük bütün teşebbüslerinin safi mahsullerinin toplamı, *millî safi mahsulü* vücuda getirir.

Kezalik, milletin bütün teşebbüslerinde dağıtılan gelirlerin toplamı *millî geliri* vücuda getirir.

Şüphesiz, her iki toplamın birbirine uyması lâzımgelir: bu toplamlar muhtelif bir sırada dizilmiş aynı parça rakamların toplamıdır.

Millî safi mahsul yahut millî gelir: milletin bizzat istihsal ettiği istihlâk edilebilen mal ve hizmetlerden elde ettiği maddî mahiyetteki bütün tatminlerin -yahut iktisadî tatminlerin- kaynağıdır.

İstihsal inkısamın, inkısam da istihlâkin temelini teşkil eder.

II. İNHİSAR: CEMİYETE ZARARLI İSTİHSAL KAYNAĞI.

8 — *İktisadî istihsal ve maddî tahrip.*

İstihsalin gayesi nedir? Niçin insan kendini iptilâ ile işe vermek, beklemenin sıkıntılarına ve istihsalin çeşit çeşit risklerine katlanmak zorundadır? Gördük ki: istihlâk için. İstihsalin en son gayesi refahtır.

Gerçekte herkes yalnız kendi hususî refahını düşünür: müteşebbis kâr, işçi ücret yahut aylık, kapitalist faiz yahut rant elde etmek için çabalar. İmdi bu gidiş kaidesi cemiyetin teşebbüslerinin bütün âzasına yayılır: görülüyor ki, bir cemiyette yapılan istihsalin gayesi, aynı cemiyetin kül halinde toptan refahına vâsıl olmak, kavuşmaktır.

Şimdi pürüzlü bir mesele merakımızı uyandırır: bir değer, ger-

çek bir değer yaratmanın bir kimsenin refahına zararlı olması mümkün müdür? Mesele bazı nazarı izahlara muhtaçtır.

Değer iki sebepten ileri gelir: *Fayda ve kıtlık.*

Bir şeyin faydasını arttırmanın neticesi, o şeyin değerini arttırmaktır. Bu en umumî olan sebeptir. Fakat değer bir diğer esaslı sebebi daha vardır: kıtlık. Son derecede bol olduklarından dolayı herkesin meccanen, dilediği gibi kullanabileceği şeyler, her nekadar faydalı iseler de, hiçbir değeri haiz değildirler. Bundan göze çarpar ilk bir netice çıkar: kıtlık yaratma dahi bir değer yaratmadır, bir istihsal fiilidir.

Bazan istihsal tahdit fiillerini maddî tahrip fiillerine kadar götürdüler; öyle olunca, şu garip kaziyeyi beyan edebiliriz: bir miktar metam maddî tahribi, geri kalan miktarın değerini tahrip edilen değerden daha fazla yükseltebilir. Diğer bir deyişle: maddî tahrip bir iktisadî istihsal teşkil edebilir.

İyi anlaşılalım: iktisadî istihsal bir şekil değiştirme olmakla, her vakit bir tahribi tazammun eder. Gördük ki: A maddesini B maddesine çevirmek, B yi elde etmek için A yı tahrip etmek, yoketmek demektir. Fakat orada *müstahsil* bir tahrip bahis mevzuudur: B nin A dan daha fazla değeri vardır. Halbuki burada bihakın *kısırsı* tavsiye edeceğimiz bir tahriple uğraşıyoruz, mademki tahrip edilen şeyin yerine cemiyetin elinde bir şey bırakmıyor. Tahrip cemiyet için kısırdır: fakat kendine bir değer fazlası hasretmeyi bilen kıtlık faili için şüphesiz kısırsı değildir.

9 — Müstahsil tahrip ve kısır tahrip.

Müstahsil tahrip bir değer fazlası (bir safi mahsul) yaratır ve aynı zamanda bir fayda fazlası yaratır. Sahtiyanı kunduraya tahvil eden teşebbüs, kundura değerinin sahtiyan değerini geçtiği miktarda bir değeri (amortismanı hesaba katmaksızın) yaratır. Fakat bu değer fazlası gerisinde, teşebbüs bir fayda fazlası: kundura faydasının sahtiyan faydasını geçtiği miktar faydayı yaratmıştır.

Ticarî organizasyon hileleriyle sattığı emtianın arzını azaltmayı ve böylece kendisine bir değer artması temin etmeyi başaran müteşebbüs, bilâkis, bu hile ile hiçbir fayda ilâvesi yaratmamıştır. Farzedelim ki, bir kahve müstahsilleri ittifakı, yıl içinde satılacak kahve miktarını tamamen tesbit ederek, kahve fiyatını 10 dan 15 e çıkarmak neticesini elde etsin. Bu fiyat zammını kabul eden müstehlik tabaka-

ları, kahvenin bugünkü faydasının dünkü faydasından üstün olduğunu düşünmekten çok uzaktırlar.

Bununla beraber, ittifak tarafından ortadan kaldırılan miktarın faydası her vakit için kaybolmuştur; ve arzın sunî olarak seyrekleştirilmesi vasıtasile elde edilen bir değer arttırma, cemiyete işte böyle zararlıdır.

10 — *İnhisarcının tabiyesi.*

Kıtlığın refah üzerindeki tesirlerini meydana çıkardıktan sonra, kıtlığı şiddetlendirmek, arttırmakta menfaati olan iktisadî şahsın kim olduğunu bulup meydana çıkaralım. Ve bu iktisadî şahıs bunu yapmak kudretini haiz midir?

Diğer benzer satıcıların *rekabetine* tâbi bir satıcı bu kudreti haiz değildir: eğer durursa, rakipleri onu geçerler: eğer fiyatları yükseltmeyi denerse, rakipleri müşterilerini çalarlar.

Fakat satıcı tek olabilir. Çünkü ya rakipleri yoktur; yahut da vaktile birbirine rekabet eden muhtelif satıcılar ittifak ederler ve bir *kartel*, bir *tröst*, tek bir irade ile muttasıf bir anlaşma vücuda getirirler. O vakit herşey açık bir surette değişir.

İnhisarcı -işte asıl kelime- satışı tahdit eder, daraltır ve fiyat, iyi bilinen bir iktisadî kanun mucibince *artar*. Mecmu değer de artabileceği gibi azalabilir de, ve inhisarcının mecmu masrafı şüphesiz artmayacağı için, mecmu kazanç dahi artabilir, yahut azalabilir. Mecmu kazanç arttığı müddetçe, inhisarcının arzı azaltmakta menfaati vardır. Birtakım kat'î matematik formüller daha karışık bir muhakemeye ihtiyaç gösterirler.

Eğer inhisarcının piyasa üzerindeki nüfuzu, hükmü sürekli ise, arzın tahdidi, daraltılması kendisini satmak işine geldiği miktardan fazla bir miktar hâsıl eylememeğe nihayet ikna edecektir. Fakat yanlışlıkla fazla bir miktar elde ettiyse, yahut cömert tabiat kendisine bol mahsuller verdiyse, bunun bir parçasını tahribe kadar gidecektir.

11 — *İnhisarcılar tarafından yapılan tahrip ve tahdütler.*

Tahrip kelimesi rastgele araya sürülmüş değildir. Klâsik misali: baharat gemi yüklerinin bir parçasını, Avrupaya sokmadan, gizlice tahrip eden Hollândalı Şarkî Hint Kumpanyası misalidir. Ve bunu, hali vakti yerinde olmıyan müstehlikleri bertaraf etmek, ve böylece fiyatları fazla yükseltmek maksadile yapıyordu.

Fakat zamanımızda Brezilyada büyük kahve stoklarının, bolluğu fiyatların tesbiti neticeleri için zararlı hükmedilerek, sistemli bir surette tahrir edildiğini haber almadık mı? Halk kütlesi, faydalı ve arzu edilen şeylerin yok edildiğini görerek, hayret ediyor ve münfeil oluyordu. Fesatçı ruhlar, kapitalizmin kusurları adını verdikleri şeyi meydana koymak için, bu fırsattan zevkle istifade ediyorlardı.

Kezalik, büyük harpten sonra tanzim edilen plânların tarihi buğday, pamuk, kauçuk gibi bazı ziraat ve istihsal nevelerini de daraltmayı istihdaf lden -bereket versin geçici- anlaşmalar misalini arzetmiyor mu?

12 — İnhisarın tesirleri.

Mübadele üzerine kurulan bir cemiyette bir metam istihsalini inhisara tâbi tutan kimse bir takım manevralarla munzam fevkalâde bir kâr elde eder. Öyle olunca inhisarcının mecmu kârı, rekabet rejimindeki kâra nisbetle inhisarın kendine has meyvası olan, bir değer fazlasını ihtiva eder.

Şimdi tedavül vasıtalarının hacmine müsavi olarak tedavül ettirilecek emtianın hacmini azaltmanın, aynı bir enflasyon tesirini haiz olduğunu hatırlatmak gerektir. Bir takım istatistik usulleri sayesinde, değerlerin hesabından bu tesir bertaraf edilebilir ve o vakit olabilir ki, *inhisarçı* için artmış olan istihsal, *cemiyet için* artmış olmasın. Her nekad ar inhisarcının dilediği gibi tasarruf edebileceği değer arttı ise de, müşterilerinin diledikleri gibi tasarruf edebilecekleri değer azaldı. Öyle olunca, inhisar *cemiyette istihsal* hâdisesinden ziyade bir *inkısam* hâdisesine sebebiyet verir.

Gerçek, bazan tröst taraftarlarına göre, istihsalin temerküzü müteşebbise istihsal masrafını azaltmağa müsaade eder; bu da bütün cemiyet için bir fayda vücuda getirir. Bazı hallerde bunun böyle olması mümkündür. Fakat inhisarın klâsik gidişi yukarda beyan ettiğim gidiştir.

Buraya kadar yalnız değer hâdisesini mülâhaza ettim. Değerden faydaya geçtiğimiz zaman, çok mühim ikinci bir tesir kendini gösterir. Cemiyetin mecmu istihlâki azalır. Çünkü inhisarcıyı arzunu daralttığı bu emtia miktarından herhangi bir kimse mahrum olmuştur. Ve böyle olunca cemiyetin refahı da azalmıştır.

13 — *Cemiyete zararlı istihsalin tarifi.*

Yeni bir tarif ithal etmek zamanı geldi. Bir iktisadî istihsalin yeniden tertibinin, düzene konmasının doğrudan doğruya neticesi olarak cemiyetin refahının azaldığı tesbit edildiği vakit istihdaf edilen istihsal cemiyete zararlıdır diyeceğim. Şimdi bu mefhumu inhisara tatbik edeceğim. Rekabet rejiminden inhisar rejimine geçmenin, her ne cins istihsal için olursa olsun, çift tesiri vardır: 1) gelirin içtimâî toplumsal inkısamında bir değişiklik; 2) bir kısır meta tahribi ve bunun neticesi olarak bir kısır fayda tahribi. Öyle olunca, inhisar *cemiyetin refahına mugayirdir, cemiyete zararlıdır.*

Bir inhisar kurmak maksadile yapılan teşebbüslerin organizasyonu, inhisarı cemiyete zararlı istihsalin korkunç bir vasıtası olarak mülâhaza eden iktisatçıların her vakit emniyetsizliğini uyandırmıştır. İnhisar binbir kılığa girer ve becerikli, cazibeli avukatlar bulmasını bilir. Fakat iktisatçı durmadan inhisarı ihbar etmek ve inhisarla mücadele etmek, çarpışmak zorundadır.

III. DEVLETİN İSTİHSALİ.

14 — *Normal zamanlarda millî müdafaa.*

İstihsal üzerindeki incelemem, eğer Devletin bu husustaki eserini, işini ihmal edecek olursam, eksik olur.

Sulh zamanında Devlet, düşman istilâlarına karşı milletin silâhlı müdafaasını hazırlıyarak, iktisadî müstahsil adına lâyıktır. Millî müdafaa, kezalik siyasî müdafaa, asayişin muhafazası ve adaletin temini Devletin esaslı hizmetleridir: bu hizmetler olmaksızın hiçbir Devlet yaşayamaz.

İmdi Devlet, tebaalarını koruyarak, onları yabancıların ağgözlülüğünden ve iç karışıklık ve cebirlerden kurtararak, kendilerini emniyetle iş ve mesleklerine vermelerini mümkün kılar ve böylece bütün hususî mal ve hizmetlerin istihsaline beraber çalışır. Gerçekten, devlet organizasyonunun ortadan kalktığını farzedelim: bir takım mücrimlerin, suçluların tarlaları istilâ ettiklerini, fabrikaları işgal ettiklerini, para biriktirenlerin korktuklarını, işçilerin felce uğradıklarını göreceğiz. Bu ispat eder ki, Devlet askerî müdafaa hizmeti vasıtasile hususî değerlerde bir fazla yaratıyor ve bu fazla Devletin millî istihsale temin ettiği faydalardan biridir. Devletin müstahsil hissesinin, vatandaşlar için herhangi bir fayda azalmasıyla beraber git-

tiğini, refahları için birtakım esef edilecek neticeleri olduğunu kimse iddiaya cesaret edemez. Öyle ise, Devletin askerî müdafaa hizmeti istihsali, cemiyete zararlı değildir.

15 — Bölünemiyen hizmetlerin değeri.

Bir istihsal, verdiğim tarifine göre, bir değerle ifade olunur. Burada değer nerede? diye sorulacaktır. Devletin esas hizmetleri her vatandaşa ayrı ayrı satılmazlar. İşte bu sebep yüzünden bu hizmetlere *bölünemiyen hizmetler* denir.

Bütün bölünemiyen hizmetleri ve bütün milleti toptan nazarı itibara alarak, safi mahsulün tarifini bu yeni hale intibak ettirmek denenebilirdi. Bu hizmetlerin bedelinin millet tarafından *vergi* vasıtasıyla ödenmiş olduğu farzedilir. Öyleyse, işe bir sene içinde Devletin hazinesine vergi olarak giren bütün parayı kaydetmekle başlayalım. Bu para Devletin bölünemiyen hizmetlerinin gayri safi mahsulüdür. Ondan sonra, Devletin kendi istihsal etmediği, yani diğer teşebbüslerden satın aldığı (gemi yahut tayyare, top yahut mobilye, yahut kâğıt yahut diğer malzeme gibi,) eşyanın değerinden (bahis mevzuu olan seneye ait) hisseyi indirelim. Aradaki fark Devlet tarafından istihsal edilen yeni değeri, Devletin yıl içindeki *safi mahsulünü* temsil edecekti.

Bununla beraber bu metot, meselâ askerî müdafaa hizmeti gibi, bölünemiyen *münferit* bir hizmetin değerini tayin etmiye elverişli olmayacaktır, ve bunun başlıca sebebi, vergilerin masraflara hususî surette tahsis edilmemiş olmalarıdır: vergi hâsılatı, Devletin hazinesine akararak, tek bir halita vücuda getirirler. Devlet bu halitadan askerî olan yahut olmıyan herhangi bir masraf için lâzımgelen meblâğı alır.

Millî müdafaa hizmetinin değerini hesabetmek için, diğer bir metot kalır ki, o da: Devletin bir yıl içinde katlandığı askerî *masrafı* tahmin etmek, ve bu masrafın Devlet tarafından aynı yıl içinde istihsal edilen askerî müdafaa hizmetinin *değerini* ifade ettiğini kabul etmektir.

IV. HARP BAKIMINDAN ÂMME HİZMETLERİNİN İFASI.

16 — Harp zamanında millî müdafaa.

Fakat harp zamanında ve bilhassa insanların birbirinin mal ve

canını yoketmek maksadile ıztırap ve ölüm âletleri yapmak için mu- tabık kalmış gibi göründükleri dünya harbi zamanında ne düşün- meli? Harbe başvurarak yapılan âmme masraflarının fayda getir- dikleri iddia edilebilir mi?

Kendini müdafaa eden memleket için şüphe yoktur: müsbet ce- vap vermek lâzımdır. Eğer askerî masraf sulh zamanında faydalı ise, harp zamanında, faydası bundan böyle kendi faydasından daha aşağı olduğuna hükmedilen eski masraflardan bir çoğunu bertaraf ederek, Devlet masrafları listesinin başına yazıldığı zamanda, *a fortiori* fay- dalı olacaktır.

Bu masraf, memleketin refahım, harpten evvelki refahına nis- betle, arttırmak mânasında faydalı değildir. Fakat diğer mânada: yani bir defa düşman tarafından taarruz başladı ve halkın refahına dokunuldu mu, silâhsız ve hareketsiz kalmaktansa kendini müdafaa etmek ve taarruz etmek müreccahtır, mânasında faydalıdır. Askerî müdafaanın faydalı olup olmadığını takdir etmek için elde bulunan tek metot: askerî müdafaa mevcut olmadığı halde halkın tecavüz es- nasındaki refahını, müdafaa tesis edilmiş ve tesirli olduğu halde, ay- nı halkın aynı tecavüzden sonraki refahile mukayese etmektir.

Düşmana karşı müdafaa, büyük bir tabîi *felâketin* zararlı tesir- lerini uzaklaştırmak için sarfedilen emeklere benzer. Farzediniz ki, bir sel, bir yer sarsıntısı, bir memleketi tahrip ediyor. Halkın refahı tehlikededir. Fakat derhal elverişli bütün organizasyonlar gayrete geliyorlar. Felâketin tesirlerini, mümkün olduğu kadar, yoketmek için işe koyulurlar. Şüphesiz, bu neticeyi elde etmek maksadile sar- fedilen emek, menfi miktarın yokedilmesi müspet bir miktarın ilâ- vesı gibi olduğu takdirde, *müstahsil* sayılabilir.

17 — Harp istihsalinin cemiyete zararlı karakteri.

Büyük felâketin, tabîi olacağı yerde, bir düşmanın zâlim bir fiilile sun'î bir surette tahrik edildiğini tasavvur edecek olursak, iş kökünden değişir. O vakit, her iki milleti -tecavüz edenle tecavüze uğrayanı- bir millet gibi ve her iki masrafın mecmuunu bir harp masrafı gibi mülâhaza ederek, faydanın ortadan kaybolduğunu ve yerinde zararın görüldüğünü bulur, meydana çıkarırız.

Tecavüze karşı sarfedilen emekle felâkete karşı sarfedilen emek arasındaki mukayese bir şartla, aşağıdaki iki mülâhazayı hatırla- mak şartile, devam eder:

- 1) Harp tabiatın kör kuvvetleri tarafından salıverilmiş değildir.

Bilâkis, harp insanın eseridir. Bir diğèrinin bozgunluğu düşüncesinden zevk alan millet tarafından ağır ağır, inceden inceye hazırlanmıştır. Birinin maruz kaldığı felâket, diğèrinin duyduğu fayda maddesini vücuda getirir.

2) Tecavüze uğrayan millet, mislile mukabelede bulunarak, düşmanını aynı taarruzlarla cezalandırmaktan daha tesirli bir müdafayı haiz değildir.

Böylece, her memleket komşusunu öldürmek için bir makine icat etmiş olduğu içindir ki, komşusunun da kendisini öldürmesi tehlikesine maruz kalıyor.

Öyle olunca, iktisatçı, dünya vatandaşı olmak için, kendi memleketinin vatandaşı olduğunu bir an için unutarak, harbi hedef edinen her istihsalin cemiyete zararlı olduğunu açık söylemek zorundadır. Eğer inhisar cemiyete zararlı istihsalin korkunç bir kaynağı ise, harp cemiyete zararlı istihsalin daha çok geniş ve daha çok derin bir sebebidir.

18 — Harp zamanında askerî müdafaaının değeri.

Harp zamanında askerî masrafın hesabı, sulh zamanında aynı masrafın hesabından daha güçtür. Bundan başka, tamamen hususî bir güçük kendini gösterir. Sulh zamanında askerî masrafın bütün Devletlerin esaslı bir vazifesine tahsis edildiğini iddia etmiştim. Öyle olunca, hattâ içtimaî bakımdan, Devletin bütün askerî masrafı cemiyete zararlı olarak tavsif edilemeyecek, fakat bu adı belki harpten ileri gelen masraf artmasına hasretmek icap edecektir. İmdi, bu ayırma ancak az çok indî tahminlerin neticesi olabilecektir.

Bilhassa tabii olan askerî bir devirden yahut sulh devrinden patolojik bir devre yahut harp devrine geçme çok defa tedricîdir. Bir memleket yıllarca -gerek ölüm âletlerinin haddinden ziyade imâli ve büyük miktarda biriktirmesile, gerek halkın, bilhassa gençliğin bedenî talim ve terbiyesi ve ruhî tehyicile- harbe hazırlanabilir. Sırf teslihatm tahdidi hakkında incelemeler için, bir şube ve bir komisyon kurmuş olan ve askerî masrafları, korkunç artmalarına işaret ederek meydana çıkarmağa ve takdir etmeğe var kuvvetile kendini veren Milletler Cemiyetinin çalışmalarını hatırlamak gerektir.

Fakat benim bu izahlarımda, rakamların pek az ehemmiyeti vardır. Değer artmasının mevcut olduğunu bilmek yetişir ve bu değer artmasmadır ki, cemiyete zararlı istihsal adını vermek gerektir.

Harp aleyhtarlığı yapmak iddiasında değilim. Tarafımdan böy-

le bir iddia mânasız olur. Zaten, en samimî insansever dahi bir müdafaa harbi yapmamayı öğüt veremeyeceği gibi, bir milletin hattâ uzak gelecekteki haklı menfaatlerinin muhafazasının bir harbi muhik göstereceğini de inkâr edemeyecektir.

Fakat ilim adamı, düşüncesile bütün insanlığı kavrıyarak, milletlerarası nizâ vesilelerinin yokedilmesini temenni edebilir.

Çeviren: *Dr. Rüstü Adak*
